

12. HUSOVY PŘEDSTAVY O ZÁHROBÍ V KONTEXTU PŘEDCHOZÍCH HUSOVÝCH DĚL A PŘEDSTAV JINÝCH AUTORŮ

12.1. Srovnání s *Českými kázáními svátečními*

V *Českých kázáních svátečních* se Hus dotýká tematiky záhrobí formou hrozeb i pozitivní motivace. Obojí je však v porovnání s pozdějšími kázáními a listy, kterými jsem se zabývala, zejména z hlediska množství výroků a důrazu v zárodku.

V případě hrozeb se jedná o připomínky toho, že v den soudu bude s hříšníky zle a že pekelná muka budou nesnesitelná (např. na sv. Martina biskupa – *Česká sváteční kázání*, s. 35 a 38; na sv. Kateřinu – nekající se hříšníky Bůh v den soudu nebude znát – podle Io 16, 30, připomínka zatracení dále podle Sir 5, 8–9 – obojí s. 50; na sv. Ondřeje – upozornění na to, že bez obrácení se k Bohu následuje zatracení a že nekající se hříšníky Pán nevyšlyší – podle Prv 1, 24–28). V případě pozitivní motivace se potom jedná o výroky připomínající věčnou radost a Boží království.

Z hlediska toho, co mají vyjádřit, se hrozby podobají hrozbám v pozdějších sledovaných dílech, ovšem nejsou zdaleka tak intenzivní, nevyjadřují toho ani společně ještě tolik jako v oněch pozdějších dílech a většinou čerpají z jiných biblických míst. Spíše se jedná o krátké a v rámci kázání roztržité hrozby, s rozsáhlejšími hrozbami se setkáváme jen zřídka. Pozitivní motivace není výrazná podobně jako ve většině pozdějších zkoumaných děl, a to ani z hlediska frekvence či rétoriky. Většinou ji nacházíme v závěrech kázání, jak je pro tento žánr běžné, více se křesťanská radost objevuje přirozeně v souvislosti s kázáními při oslavách narození Páně.

Nejprve uvedu ukázky hrozeb. K ucelenějším hrozbám, které se již nápadně podobají jak svojí formou, tj. zejména délkou, tak opět i obsahem hrozbám v pozdějších dílech a v nichž vidíme podobu s pozdějšími hrozbami v *Diligēs*, *State* nebo *Spiritum*, patří následující:

12. Husovy představy o záhrobí v kontextu předchozích Husových děl ...

– Např. v závěru kázání na sv. Mikuláše:

„... neb bude trpět s pokrytci, t. s zatracenci múky pekelné, o nichž psáno jest: ‚Oheň, krúpa, snieh, síra, duch vln morských diel muk jich.‘ [Ps 148, 8] O tom také jest psáno, Job 24: ‚Zlořečený diel jeho v zemi: z horka přelišného pójde do vod ledových.‘ [Job 24, 18–19] pak die dále: ‚tuť bude pláč a škřehot zubów.‘ [Mt 8, 12] Pláč pro bolest nevýmluvnú a škřehot zubów pro zimu prielišnú. A neb pláč pro žalost, škřehot zubów pro náramnú bolest. Neb obé bude na zatracených po súdném dni, kdežto tělo s duší bude sjednáno a poslaný bude celý člověk i s týmiž údy do horúcieho pekla.“ (s. 64)

Zde vidíme, že ačkoli v pozdějších kázáních Hus klade větší důraz na hrozby, detailů vůči počátkům tvorby postupem času rapidně nepřibývá, základní funkce hrozeb se nemění. Kromě toho Mt 8, 12 se objevuje i např. ve *State*, fol. 33v.

– V podobné rovině, ačkoli ji v pozdějších sledovaných dílech takto přesně vyjádřenou nenacházíme, se pohybuje i hrozba v kázání o sv. Tomáši, v níž Hus vychází ze Sir 2, 14–22:

„Běda dvénásobným srdcém a rtóm hřešným a ve všech věcech zlé činícím a hřešníku vchádzějícíemu v zemi dvěma čestoma. Běda rozpuštěným srdcem, kteřížto nevěrie v boha. A protož nebudú obránění od něho. Běda těm...“ (s. 66)

„Nebudeme-li pokánie činiti, upadneme v ruce páně, a ne v ruce lidské.“ (s. 66, Sir 2, 14–22)

„Ale kterak v pekle oheň tělesný a hmotný duše i dábly páli bez jich porušení...“ (s. 69)

Zde už se dokonce objevuje i v pozdějších dílech tolik významný důraz na souvislost podoby záhrobního osudu s lidským jednáním. Vše ovšem Hus ponechává bez dalších eschatologických souvislostí, bez dalšího rozvedení problematiky záhrobí.

– V kázání na Boží hod vánoční nacházíme jedinečnou ukázkou toho, že i zárodek střídání hrozeb a pozitivní motivace lze objevit v počátcích Husovy tvorby. Zde totiž po několika výročí o věčném království následují výroky o pekle:

„Oheň, krúpa, snieh, led, síra a duch vlnobitie.‘ [Ps 148, 8] A jinde die: ‚Vejdú do vnitřností země; dání budú v ruce meče; částky lišek budú,‘ totíš chytrých d’áblów, jichžto chytrostí svedení súc, zašli sú v rozličné hříechy. A svatý Job die v 33. k.: ‚Puojdú z vod sněžných do horkosti přelišné.‘ [srov. Job 24, 19] Třeba k osvícení jasnosti božie hleděti, abychom těchto všech osídl napřed řečených mohli ujíti.“ (s. 86)

Hned poté opět střídá hrozbu dlouhá pasáž o radosti, která pramení z myšlenky na Krista a jeho království (s. 87).

– Malá zmínka o nutnosti bázně Boží se objevuje také již v kázání na nové léto (s. 110 a 112).

Další pozoruhodností tohoto kázání je z hlediska daného tématu to, že již zde nacházíme popsán význam strachu: „... máme se báti pro troji věc“ – nemáme jistotu v tom, že se nad námi Bůh smiluje; nevíme, zda se naše dobré skutky líbí Bohu; nejsme si jisti, zda nám budoucí dobré věci budou dány (vše s. 86). Oproti tomu dochází v dalších dílech k jedinému rozdílu – Hus si připouští tuto nejistotu v praxi čím dál tím méně a jistota účinnosti dobrého jednání a toho, že je lze téměř bezpečně poznat, překonává i toto Husovo, byť formálně jisté až do smrti zastávané, stanovisko.

Příkladem pozitivní motivace mohou být následující situace a výroky:

Pozitivní závěry: „... abychom hodni byli s věrnými jeho sluhami vjíti do radosti...“ (na sv. Martina, s. 41); „... abychom je všechny obrátili k službě jeho, a tak došli věčného blahoslavenství etc.“ (na sv. Mikuláše, s. 64); „... v budúcich časiech, totižto po své smrti, a konečně po súdném dni radovali se bude s tiemto slavným dietětem... v království nebeském.“ (na nové léto, s. 112);

Výjimečně samozřejmě působí díky příležitosti, za níž bylo prosloveno, kázání na Boží narození, které působí celé jako výzva ke křesťanské radosti a připomínky Boží pomoci, nebeského království a naděje ve spásu se zde neustále opakují (s. 73–74); radost z Kristova narození se objevuje také hojně v kázání na sv. Lukáše 2 (zejména s. 86–87) – např.: „Až, zvěstuji vám radost velikú.' (...) Neb vysokost té radosti dosahá až do nebe (...) hlubokost té radosti pronikuje peklo...“ (s. 87)

12.2. Srovnání se *Super Quattuor sententiarum*

V Husově komentáři k Lombardovým *Sentencím* se setkáváme s dvěma úzce spojenými přístupy k tématu záhrobí. Prioritou komentáře je systematický výklad, a v rámci něho tak čteme po jednotlivých krocích poměrně detailně vyloženu problematiku onoho světa. Pro tuto chvíli mne zajímá Poslední soud, peklo a věčné království, neboť problematikou očistce jsem se zabývala v rámci kapitoly věnované kázání *Dixit Martha*.

Ačkoli je komentář myšlen jako systematické dílo, Hus svoje kazatelství a moralizování nedokáže opustit ani zde, naprosto neopominutelnou složkou jakéhokoli

výkladu o záhrobí je pro něj stále upozornění na spjatost s jednáním, proto také výklady, kde jde v komentáři o eschatologii, doprovází nejen upozorněním na zmíněné aspekty záhrobí, ale obecně silným vlivem moralistiky. A nacházím zde ještě další společný rys děl různých žánrů. Ačkoli Hus řadu otázek, které jsem si kladla v případě jiných děl spíše jen já sama, v komentáři pokládá, u některých z nich nacházím dále již stejný přístup jako v oněch jiných dílech. V nich jsem nenašla ani otázku ani odpověď, zde následuje za řadou otázek odpověď toho druhu, že o takových věcech buď nemůžeme nic vědět, nebo je znát není užitečné, mnohdy potom nacházím obě dvě zmíněná zdůvodnění, proč ona odpověď opět chybí.

V komentáři zcela chybí upozornění na souvislost mezi Antikristovým příchodem a Posledním soudem a příchodem Páně. Drobné zmínky o Posledním soudu se objevují v rámci tématu vzkříšení mrtvých (stejně jako u Lombarda liber IV, dist. XLIII – *Super IV Sententiarum*, s. 705–708) nebo stav zatracených (liber IV, dist. XLVI, s. 720–724). V obou případech je podobně jako v kázáních a listech zdůrazněn vliv pozemského jednání na rozhodování při soudu.

Na samotný Poslední soud se Hus soustředí až v rámci zvláštních distinkcí v oddílu věnovaném posledním věcem, kde si o Posledním soudu klade systematicky otázky: liber IV, dist. XLVII, s. 724–727 (o posledním výsledku vzkříšených), liber IV, dist. XLVIII (o Kristu soudci, s. 727–730).

Srovnejme, co vše přináší systematický výklad navíc oproti kázáním a listům, co známe již ze sledovaných děl a jaký vliv tedy má na obsah výroků o Posledním soudu příležitost vzniku a případně i proslovení díla.

V rámci tématu poslední výslech vzkříšených⁴³ rozebírá Hus dopodrobna způsob vydání výroku soudu – kdo u soudu bude mezi soudci, že andělé s troubou shromáždí vyvolené, Pána bude předcházet oheň, co vše oheň způsobí a že „renovabit celum et terram et purgabit omne, quod fuerat expurgandum“ (*Super IV Sententiarum*, IV, XLVII, 1, s. 724), „quod purgato mundo per ignem et Domino veniente ad iudicium emittetur vox illa magna, quam audient omnes mortui, et boni rapiuntur obviam Christo in aera, reprobis in terra manentibus, quam dilexerunt, et tunc sequitur vox illa: ‚Ite maledicti‘, et tunc mali angelorum ministerio mittentur in caminum ignis, i. e. in infernum.“ (Tamtéž.) Zde Hus jednoznačně převypravuje Lombardovy *Sentence (Sententiae*, IV, 47, 4, 4, s. 541).

V kázáních a listech Hus tedy poukazuje jen na některé výroky z tohoto dlouhého popisu, jako je rozhodující Boží výrok o oddělení dobrých a špatných. Takový výrok potom působí i v jiných dílech stejně jako v komentáři jako hrozba hříšníkům. Je to něco, co upozorňuje na důležitost dobrého jednání, to ostatní má smysl uvádět opravdu jen v systematickém pojednání typu tohoto komentáře. A Hus v tomto duchu pokračuje i dále. Soud se podle komentáře stane spíše vy-

43 Téma a distinkce shodné v Lombardových *Sentencích*.

jádřením myšlenkovým než slovním, protože by to nebylo možné časově stihnout. Tuto myšlenku přejímá z Lombarda (*Sententiae*, IV, 47, 1, 2, s. 537). Nakonec Hus vyjmenovává řadu otázek, které se k tématu ohně váží, a souhrnně dodává, že tyto věci prospívá zamlčet: „... que expedit subticere. Sed imitatores Christi habentes de fide, spe et caritate possunt in paucioribus consolari, audientes a Salvatore suo premium, cum dicit: ‚Ibunt hii in vitam eternam‘ (...) Hoc nobis prestare dignetur, qui scit, quando et quomodo debet nos finaliter iudicare etc.“ (*Super IV Sententiarum*, IV, XLVII, 6, s. 727.) Tyto výroky u Lombarda nenacházíme. Kromě posledního, vševtárného soudu rozlišuje Hus ještě soud jednotvárný a dvojtvárný. Na Posledním soudu budou soudit také svatí (tamtéž, XLVII, 3, s. 725–726). Ani tyto myšlenky ve sledovaných kázáních a listech nenajdeme.

Další detaily Hus nepopisuje, je to však mnohem více než v kázáních a zejména systematictější podáno. Srovnávat popis soudu můžeme jen se *Spiritus* a v *Confirmate*, jinde se objevují pouze narážky na nutnost jeho brzkého příchodu. V *Confirmate* čteme také o ohni, který zničí zemský povrch. Ve *Spiritus* i v *Confirmate* se objevuje paralela v obraze konce soudu pro zlé lidi – zavržení a oheň: „Ite maledicti in ignem eternum.“ (*Super IV Sententiarum*, IV, XLVII, 6, s. 724.) Hus tedy nemění svoje představy, v nichž vychází z Lombarda, ale mění to, která z nich je pro něj momentálně důležitější. Podstatné zůstává a jedná se o to, co Hus obvykle zdůrazňuje jako základní obraz soudu i v ostatních hrozbách. Odlišnost v popisu je způsobena rozličným cílem, systematický komentář se překrývá jen s některými dílčími cíli kázání a listů. Ovšem i zde platí obecná Husova zásada, že si Hus vybírá otázky, o nichž se domnívá, že má smysl je zodpovědět.

Zde se Hus speciálně zabývá stejně jako Lombardus Kristem soudcem – v jaké formě se objeví, že použije ke vzkříšení sílu božskosti, hovoří o nejasnosti jeho objevení se v údolí Jozafat, že před ním ponесou andělé dřevo kříže, že se zatmí soudným dnem slunce a měsíc, že když budou obnoveny země a nebe, bude světlo měsíce jako světlo slunce a světlo slunce bude oproti dnešnímu sedminásobné, slunce a měsíc nebudou zapadat, avšak že o slunci a měsíci a jejich užitku Mistr nikde v bibli nic nevyčetl. Hus potom více rozebírá otázku formy Krista – odpovídá, že Kristus se objeví v lidské podobě. Dobří jeho slavnou formu uvidí, zlí ne. Dále se zabývá znamením předcházejícími příchod Páně na slunci a na měsíci, která náleží důstojnosti takového soudce, nyní jsou nám však tato znamení skryta a uvidíme je až na soudu. Zabývá se i otázkou, kde bude soud – tvrdí, že zde existuje mnoho otázek, vyjmenovává některé a uzavírá, že „omnia usque diem iudicii expedit cuilibet homini humiliter expectare“ (*Super IV Sententiarum*, IV, XLVIII, 5, s. 730). Opět tedy naráží na otázky, které podle něj (a u Lombarda tuto poznámku nečteme) ani zodpovědět nelze a které navíc k tomu, jak se máme chovat, užitečné nejsou. Komentář je i v rámci tohoto tématu nejen podrobnější než v kázáních nebo listech, navíc se Hus oproti kázáním stejně jako v předchozí distinkci neopakuje, což je dáno funkcí výroků o záhrobí – moralizování zde přece jen musí

ustoupit ve značné míře snaze o systematický výklad různých teologických otázek. Pro zdůraznění vztahu záhrobí a lidského jednání tyto informace zmiňovat v kázáních či listech Hus opět nepotřebuje.

Dalším tématem už je stav po Posledním soudu (liber IV, dist. XLIX) – dvě města, nový Jeruzalém a Babylon. Hus o nich pojednává podrobně, kdežto v kázáních ani v listech se jim nevěnuje vůbec.

Podrobná zmínka o pekle se objevuje v liber IV, dist. XLIV v rámci tématu o stavu vzkříšených, tu však dále nerozebírá: peklo, zvané moře ohně a síry, „corporeus ignis erit et cruciabit, dampnatorum corpora hominum et demonum, sed solida hominum, aerea demonum.“ (*Super IV Sententiarum*, IV, XLIV, 1, s. 709) – Hus se údajně drží Platónovy domněnky o vzdušných tělech děblů a názoru, že věčný oheň je ve středu země (tamtéž). Více a systematicky se pecku věnuje v distinkci XLV v rámci tématu stav duší po oddělení od těla. Hovoří nejprve o pecku i nebi jako o místě slávy nebo místě trestu a následně se těmito tématům věnuje podrobně: peklo je „habitacio dampnatorum, qui tam pena sensus, quam pena dampni punientur; et ad hunc locum nullus pervenit, nisi quis cum peccato mortali personaliter perpetrato ab hac vita inpenitens decedit.“ (*Super IV Sententiarum*, IV, XLV, 3, s. 712) Zde je Hus mnohem obsírnější a detailnější než Lombardus.

Dále rozebírá obdobně stručně a výstižně očištec, předpekli maličkých a předpekli otců a následně se podrobně a dlouze věnuje kvůli užitečnosti tématu očištele a záležitostem s ním spjatým, tj. hlavně prosbám. Poté se soustředí ne na nebe, ale na místa trestů. O pecku toho opět říká více než v kázáních a systematicky. Ale je zde významný společný prvek s kázáními či listy. Nezajímá ho již tradičně obraz pekla sám o sobě jako spíše ve spojení s otázkami vztahujícími se k jednání, tj. koho se peklo týká, a v distinkci XLVI nacházíme i upozornění, že Bůh nikoho ze zatracených z pekla už nevysvobodí a že odměňuje každého dle zásluhy. Samozřejmě je i upozornění na kontrast věčného trestu a věčné blaženosti. Proto v distinkci XLVI dále hovoří o nekonečném trestu – popisuje důvody této nekonečnosti. Tedy opět kromě toho, že přináší více informací než v kázáních a listech, stejně jako v kázáních a listech klade důraz na mravnost, na vztah jednání, odměny či odplaty a věčnosti.

V distinkci XLIX pokračuje stejně jako Lombardus výkladem o dvou městech po soudu – jedno Krista a dobrých, druhé ďábla a zlých. Zde se zabývá podrobně pojmem blaženosti ne popisem nebe, ale prožitků radosti a jasnosti zření Boha. Podobně Lombardus ve stejné distinkci se zabývá mírou blaženosti v nebi. Hus zde nahlíží na záhrobí opět v souvislostech s morálkou a city, tak jak to v principu známe z kázání a listů. Mezemi Jeruzaléma bude na jedné straně Bůh, na straně druhé poslední spasený, bude to město bez poskvrny. Proti němu staví Babylon – zde v souvislosti se zatracenými cituje Matouše 7, 13–14 (*Super IV Sententiarum*, IV, XLIX, 4, s. 733), ukazuje na velikost Babylonu, ale hlavně jako kazatel dodává: „Ecce due civitates duorum regum posite sunt; cuius ergo finaliter civis vis esse,

illius regis opera imitare.“ (tamtéž, IV, XLIX, 4, s. 734) Otázku blaženosti, její náplně a předmětu však na rozdíl od kázání a listů podrobně rozebírá.

V dist. L pojednává o zatracení bezbožných. Opět se tak drží Lombardových *Sentencií*. Zatracení budou činit pokání, ale odpuštění nenaleznou (tamtéž, IV, L, 1, s. 736). Ptá se na vůli odsouzených, na vztah Kristova a našeho vzkříšení a na charakter trestu – zda zatracení jsou stíháni jen trestem ohně – ne, protože v evangeliu Spasitel sedmkrát hrozí temnotou, když říká: „Proicite in tenebras exteriores; similiter fletu et stridore dencium (...)“ (dist. L, 6, s. 739) Přesně tento trest Hus sedmkrát opakuje ve *State*, fol. 33v. Někteří tvrdí, že co do podstaty bude v pekle jen trest ohně, ale účinek bude různý – horko, zima. Podle toho se rozumí Písmu, kde stojí, že „ibi esse diversas penas quantum ad substantiam, sc. ignis, sulphur, nix, grando et huiusmodi.“ (Tamtéž.) Proto Augustin neříká, zda bude v pekle hmotný červ. Neví se, zda budou trvat po soudu jiná než lidská těla. Proto je možné, že červ znamená spíše hryzáni svědomí a těla znamenají duše, které poslouchaly těla. Červ neustane a oheň nebude uhašen. Pak opět dodává „Sunt alie multe difficultates circa dampnatos, quas usque diem iudicii est utile reservare.“ (Tamtéž) Některé otázky tedy opět zodpovědět nelze. Názor, že by v pekle mohlo jít spíše o psychické než fyzické trýznění, může být jedním z klíčů k vysvětlení toho, proč se Hus nepřiklání k naturalistickým popisům onoho světa.

Celkově vzato klade Hus i v systematickém pojednání důraz na vyjádření kontrastu dobra a zla a na vztah onoho světa k lidskému jednání a v rámci otázek pekla a nebe jsou pro něj důležitější ty, které se týkají druhu prožitku. Proto se nedostává k větším detailům, než je oheň, byť o něm uvažuje podrobněji než v kázáních. Hus se zde spíše než na soud soustředí už konkrétně na Boží spravedlnost a na vztah viny, jednání a trestu. Díky funkci komentáře potom výroky či myšlenky, které známe z kázání a listů, nemohou dosahovat takové úrovně z hlediska rétorických figur jako především v kázáních. Obsah, podoba a frekvence výroků o onom světě závisí na žánru a konkrétní příležitosti, ovšem důraz na vztah jednání a onoho světa nacházíme poměrně velkou měrou všude.

12.3. Srovnání s Milíčovou představou

O hrozbách a pozitivní motivaci má smysl hovořit spíše jen v Milíčových synodálních kázáních. Ne že by se v dalších dílech vůbec neobjevovaly, ale v případě pozitivní motivace je to výjimečné a hrozby mají jinou podobu než u Husa zejména díky žánru nebo cíli díla. Tato díla působí totiž dostatečně varovně jako celek.

V *Sermo* nacházíme celý dlouhý popis událostí předcházejících a provázejících Poslední soud (s. 54–58). Hovoří se zde „de tribulacionibus circa diem iudicii“, přičemž nechybí strategické vyvážení v podobě pozitivního závěru: ad leticiam, ad

divicias, ad sanitatem, ad vitam (s. 58). Žádné zvláštní jednotlivé hrozby, jimiž by Milíč prokládal svůj výklad, zde proto ani nemohou být.

V *Libellus optimismus* najdeme tam, kde Milíč podobně jako Janov hovoří o utrpení pro Krista jako o něčem, co přináší spásu. Budoucnost vidí pozitivně – kazatelé a bojovníci umírající pro Krista otevřou cestu do země věčného zaslíbení. Strach potom vyvolává samotné zvěstování toho, že Antikrist je již ve světě.

V synodálních kázáních jsou hrozby podobného charakteru jako v Husových kázáních a mají obdobnou roli, danou ostatně již samotným žánrem, ale i osobností autorů a jejich cíli. Také ve frekvenci hrozeb nenajdeme zásadní rozdíl. Oba dva autoři volí hrozby kvůli kritice a nápravě morálního úpadku kněží. Jsou to i u Milíče prostředky, jak vyvolat v posluchačích bázeň Boží a snahu o následnou nápravu. Duchovní jsou zprostředkovateli lidské spásy, ale mohou také způsobit nejen vlastní záhubu, ale i napomoci zatracení svých svěřenců, proto jsou hrozby na místě.

Kromě již zmíněných pasáží ze starozákonních proroků, z Apokalypsy, Matouše nebo listu Timoteova, které samy o sobě vnášejí do kázání pocit vážnosti situace, Milíč připomíná posluchačům zvláštními výroky Boží soud, trest a zatracení nebo peklo. Až na jednu výjimku jsou výroky o negativní podobě záhrobí poměrně krátké a všechny mají společné to, že se v nich Milíč vyjadřuje obdobným způsobem jako Hus, tj. bez detailních popisů místa, beze sklonu k naturalistickým obrazům. Velmi často dokonce Milíč pouze říká, že kněží jsou příčinou i příležitostí k odsouzení a zatracení, aniž by to nějak blíže rozváděl, nebo připomíná samotnou blízkost smrti nebo soudu, např.:

„... [sacerdotes] aliis sunt occasio peccati et ruina dampnacionis eterne?“ (*Sacerdotes*, s. 61)

„... si perfunctorie et adulatorie res agatur, sed nichil aput Deum miserabilius est, tristius et dampnabilius.“ (*Sacerdotes*, s. 54; několikrát na s. 80)

Objevují se připomínky smrti a soudu – např. s. 83–84: „... moriemini, quia homines estis...“ (např. *Grex*, 94; Ps 81, 7); „... sanguinem autem eius de manu tua requiram...“ (*Audite*, 109; BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. *Sermones super Cantica Cantorum*, sermo 23, 2, s. 140; srov. Ez 33, 8; 3, 18) a objevují se také připomínky pekla a věčného trestu, které neříkají jako u Husa nic zbytečného a Milíč je spíše pořád dokola opakuje v různých drobných obměnách, např.:

„... descendunt ad abyssos...“ (s. 120; BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. *Epistula de moribus et officio episcoporum*, s. 101.⁴⁴ V případě tohoto úseku se nejedná o *Sermones de diversis*, sermo 35, na něž odkazuje editor).

44 BERNARDUS CLARAEVALLENSIS. *Epistula de moribus et officio episcoporum*. In *S. Bernardi Opera*, vol. 7. Ed. J. Leclercq, H. M. Rochais. Roma 1974.

Srovnejme to se *State*, fol. 33v: „... descendunt a virtute in vicium, a lumine in tenebras, a laetitia in moerorem, a vita in mortem, a vita aeternae gloriae in vitam miseriae infinitae... audivimus et miseriae descensum...“

Dále ite maledicti in ignem eternum (*Sacerdotes*, 64; *Diligēs*; Mt 25, 41); in mortem eternaliter precipitari (*Grex*, s. 84; srov. *Diligēs*, fol. 31r: in aeternum perire; aeternaliter dolere in tormento – fol. 30v; mors secunda – Apc 21, 8; *Diligēs*; *State*, fol. 33v: aeternaliter cruciari); incendium eternum (*Grex*, s. 88); „descenderunt vivi in infernum“ (*Grex*, s. 90; srov. Nm 16, 33); in eterna dampnacione (*Grex*, s. 99; srov. *Diligēs*), damnatus, aeternaliter condemnati; taktéž fletus et stridor dencium sine fine (*Sacerdotes*, s. 63; Mt 13, 42; Lc 13, 28; ve *State* jedenáctkrát citace nebo odkaz, *Spiritum*) nebo celá pasáž: „In tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dencium,“ kterou známe ze *State* (*Grex*, s. 96; Mt 8, 12, 22, 13; *State*). Nejčastěji hovoří o pekle výrazem infernum a vychází ze symboliky Nového zákona, ze symboliky ohně.

Dlouhá pasáž se objevuje jen na jednom místě a Milíč v ní líčí pekelné utrpení (*Audite*, s. 124; PETRUS DAMIANI. Epistolae CLXXX, s. 268).⁴⁵ Podobá se stylem vyjadřování Husovi, ale uvádím jen kousek z opravdu dlouhého úseku, v němž nechybí výraz gehenna: „Hii nimirum per momentanee libidinis fluxum inextinguibile combustionis eterne mercantur incendium. Nunc in luxurie fetore sordescunt, sed tunc flammis ultricibus traditi in torrente picis et sulphuris rotati non quiescunt. Nunc estuanti luxurie semet ipsos exhibent tartharum, tunc in chaos eterne noctis universi trucidis gehenne perferunt sine fine tormentum. Nunc in semet ipsis ignem libidinis nutriunt, tunc indeficientis flammas incendii medulis suorum viscerum pascent. Et nimis infelices et miseri servando legem putride carnis sue, que vermibus est devoraturis obnoxia, illius iura contempnunt, qui de celo venit et super angelos regnat.“ (srov. *Diligēs*, fol. 30r: ignis aeternus – Mt 25, 41; ignis gehennae *Diligēs*, fol. 30v; ardens ignis – Apc 21, 8, *Diligēs*, fol. 29r; arde-re sine fine; sulfur – Apc 21, 8, *Diligēs*, fol. 29r; ignis sulfureus – *Diligēs*, fol. 29r; u Husa jen dvakrát gehenna v *Diligēs*: ignis gehennae, ve *State*: in binio gloriae et gehennae – fol. 33v).

Stejná je velká frekvence narážek na věčný oheň, síru a plameny; podobný je styl vyjadřování – stručnost; termíny jsou stejné nebo velmi podobné. Hus se liší jen v tom, že klade větší důraz navíc na termíny vážící se ke království nebeskému a na vyjádření toho, o co přicházíme.

Pozitivní motivace z hlediska počtu výroků zaostává za hrozbami. Po dlouhé kritice vždy následuje závěrečná výzva k dobrému jednání a k usilování o ideál věčného života. Příliš negativní obsah kázání by přece jen mohl v posluchačích zanechat negativní dojem a vyvolat nechuť k plnění požadavků, které v kázání zazněly. Takto

45 PETRUS DAMIANI. Epistolae CLXXX. In *MGH*, 4. Band, 3. Teil. Ed. K. Reindel. München 1989.

laděné výroky jsou poměrně stručné a nenacházejí se v ucelené pasáži. Optimisticky vyznívají závěry všech tří kázání: *pervenire ad patriam, ad requiem, ad vitam, ad gaudia sempiterna* – užití opozit (*Sacerdotes*, s. 70); *ad patriam salutis eterne* (*Grex*, s. 100); podobně optimistický je i závěr třetího kázání (*Audite*).

Všechny výroky, mající navodit optimistické očekávání budoucnosti, hovoří o smysluplné snaze křesťana dospět do blízkosti Boha. Ani Milíč se příliš nezbývá možnostmi, jak tuto konečnou radost vyjádřit, a daleko více energie věnuje tomu, že výsledek lze ovlivnit jen pozemským jednáním. Proto se také další výrazy podobají těm již uvedeným: *vitam eternam feliciter largiente* (*Audite*, s. 126); *ad eternam patriam feliciter prevenire* (*Sacerdotes*, s. 50, 51). Jde tedy vždy o *patria, requies a vita* – to opravdové, nepomíjející. Samozřejmě že za vším stojí Bůh, který je opět pozitivně laděným způsobem přirovnáván např. ke světlu (*Grex*, s. 75) – *ut nos allevet, ut nos illuminet, ut nos sanctificet*. Kázání musí zanechat v posluchačích radostnou naději, díky které budou pro Boha horlit (srov. *Sacerdotes*, s. 59 a 58). A tato radostná služba Bohu se samozřejmě v první řadě týká kněžích (*Sacerdotes*, s. 59; RICHARDUS DE SANCTO VICTORE. *De duodecim patriarchis sive Benjamin minor*, cap. 44, s. 220):⁴⁶ „Ignoro, an possit hac gracia maiorem aliquam Deus homini conferre. Nescio, si potest homo a Deo aliquid in hac vita maius accipere, quam ut eius ministerio perversi homines in melius utentur, ut de filiis dyaboli filii Dei efficiantur.“ Podobně jako u Husa se objevuje také výzva k tomu, abychom se nebáli nebezpečí (*Grex*, s. 88). U Milíče v kázáních převažují hrozby nad pozitivní motivací.

12.4. Srovnání s Janovou představou v *Regulích*

Jednotlivé hrozby a výroky pozitivní motivace se v *Regulích* příliš neobjevují. Je to dáno žánrem a Janovou systematičností. Přesto v sobě podobně jako Hus v komentáři k *Sentencím* nezapře kazatele, takže občasně krátké hrozby nebo pozitivní motivaci nacházíme. Je jich však nesmírně málo v poměru k celému dílu a rozhodně se nemohou rovnat hrozbám a motivaci typickým pro kazatelský žánr jiných autorů této doby, včetně Milíče a Husa. V *Regulích* tak téměř nevidíme ani biblická místa, která užívá v rámci hrozeb nebo pozitivní motivace Hus. Nacházíme z nich zde jen tato: Mt 25, 11–12 (II, 1, s. 272, sv. I), Hbr 10, 31 (I, 2, s. 124, sv. I; srov. V, 7, 7, s. 128, sv. VI), Lc 13, 27 (II, 5, 5, s. 41, sv. III; III, 5, 9, s. 171, sv. III; s. 340, III, 5, 11; II, 1, s. 208, sv. 1), Ecl 12, 13 (III, 1, s. 3, sv. II), Mt 8, 12 (V, 8, 2, s. 158, sv. VI), Mt 25, 30 (IV, 1, s. 21, sv. V). S tím souvisí skutečnost, že ani rétorické stránce Janov nedává příliš vyniknout.

46 RICHARDUS DE SANCTO VICTORE. *De duodecim patriarchis sive Benjamin minor*. In RICHARD DE SAINT VICTOR. *Les douze patriarches ou „Benjamin minor“*. Ed. J. Châtillon, M. Duchet-Suchaux, J. Longère. Paris: 1997. SC 419.

Výše uvedené se však týká jen samostatných výroků. Jinak je v *Regulích* hodně pozitivní motivace, zformulované do výkladu o eucharistii a prvním pravidle. Dodržování nejvyššího pravidla (tzv. první Pravdy) a přijímání eucharistie je totiž představeno jako spásonosné. To je však již jiný druh výroků, než nacházíme u Husa, proto jej nebudu na tomto místě dokládat četnými citacemi z *Regulí*.⁴⁷ To, o čem je třeba se zde ještě zmínit, je pozitivní zdůvodnění pozemského utrpení, které nemá přinášet strach, neboť vede ke spáse a je z celkového křesťanského pohledu dobré (např. *Regulae*, III, 2, s. 47, sv. II; Act 5, 41). Janov vychází z Matoušova evangelia 5, 12–15, 19, 22 a Lukášova evangelia, např. Lc 15. Totožnou myšlenku nacházíme i v Husových listech. Také u Janova najdeme zmínku o negativním strachu z lidí – *Regulae*, I, 1, s. 41, sv. I (Mt 10, 28), což opět není ani u Husa neobvyklé.

12.5. Srovnání s Wyclifovou představou v kázáních

Mezi uvedenými kázáními nenacházím vliv na Husa v tematice záhrobí nebo v příslušné terminologii. Wyclifova kázání jsou na tento typ speciálních výroků velmi chudá. Vše se odehrává na úrovni klidného výkladu biblických míst, přičemž nechybí alespoň např. pozitivní výklad současného utrpení (pro budoucí spásu).

---

47 Podrobně popisují v: MAZALOVÁ, L. *Radost a strach v počátcích české reformace*. Brno 2005. Diplomová práce na Ústavu klasických studií FF MU. Vedoucí práce prof. PhDr. Jana Nechutová, CSc.

